

Studia i Materiały. Miscellanea Oeconomicae
Rok 21, Nr 3/2017, tom I
Wydział Prawa, Administracji i Zarządzania
Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

**Pomiar jakości życia w układach regionalnych i krajowych.
Dylematy i wyzwania**

Zenon Stachowiak¹

DYLEMATY METODOLOGICZNE DOBORU WYZNACZNIKÓW, WSKAŹNIKÓW I MIERNIKÓW POZIOMU BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO GOSPODARSTW DOMOWYCH

Streszczenie: Artykuł prezentuje rozważania ukierunkowane na identyfikację i charakterystykę instrumentów oceny poziomu bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych. Kwestie te zależą od wielu uwarunkowań ujawniają liczny zbiór dylematów, które trzeba rozwiązać. Wśród nich są dylematy metodologiczne dotyczące rozpoznania istoty pojęć gospodarstwo domowe i bezpieczeństwo ekonomiczne oraz wyznaczników, wskaźników i mierników ich opisu, identyfikacji i charakterystyki a także doboru w odniesieniu do gospodarstw domowych. Artykuł ma charakter studium metodologicznego w odniesieniu do podjętych kwestii.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo ekonomiczne; wyznaczniki, mierniki i wskaźniki bezpieczeństwa ekonomicznego

Wprowadzenie

Dokonując analiz i ocen bezpieczeństwa ekonomicznego najczęściej odnosi się je do poziomu państwa, koncentrując ich uwagę na gospodarczych podstawach jego kształtowania, tak w wymiarze realnym, jak i funkcjonalnym². Zasadnym wydaje się również ukierunkowanie tych rozważań na poziom podstawowych podmiotów gospodarczych, w tym gospodarstw domowych rozumianych jako „zespół osób

¹ Prof. dr hab. Zenon Stachowiak, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego.

² Por. Z. Stachowiak, B. Stachowiak, *Wyznaczniki, mierniki i wskaźniki ocen bezpieczeństwa ekonomicznego państwa*, [w:] *Rola statystyki w badaniach naukowych i praktyce gospodarczej*, A. Piotrowska-Piątek (red.), WSEP i NM w Kielcach, Kielce 2014, s. 24-38.

spokrewnionych ze sobą lub niespokrewnionych, mieszkających razem...³. Zauważyć przy tym trzeba, że jeżeli członkowie rodziny mieszkają razem i wspólnie utrzymują się, to tworzą gospodarstwo domowe wieloosobowe. Jeżeli zaś członek rodziny utrzymuje się samodzielnie, bez względu na to, czy mieszka sam, czy z innymi osobami to tworzy odrębne gospodarstwo domowe określane jako jednoosobowe. Jako takie funkcjonują one wszystkie w sferze konsumpcji, a część spośród nich także w sferze produkcji. W praktyce życia społeczno-ekonomicznego w oparciu o kryterium wyłącznego lub głównego źródła utrzymania wyróżnia się gospodarstwa domowe: pracowników, rolników, pracujących na własny rachunek, emerytów, rencistów i utrzymujących się z niezarobkowych źródeł⁴.

Przy przywołanym rozumieniu gospodarstwa domowego identyfikacja i ocena bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie tego podmiotu wymaga uwzględnienia dwóch podejść: analitycznego skupiającego się na wybranych obszarach jego społeczno-gospodarczego i socjalno-bytowego funkcjonowania, bądź na wybranych jej charakterystykach, takich jak: wrażliwość, podatność, zależność, czy też uzależnienie syntetycznie opisującego jego poziom w oparciu o zbiór kilku kompleksowych miar i wskaźników. Kwestia ta, na pozór, nie budząca niejasności takową jednak nie jest. Natrafia ona na liczne dylematy, to jest trudnych, ale i koniecznych kwestii do rozwiązania⁵. Tworzą one zbiór w którym wskazać trzeba przede wszystkim dylematy: metodologiczny, ideologiczny, polityczny, historyczny, socjologiczno-psychologiczny, prawno-legislacyjny, etyczno-moralny, technologiczny oraz logistyczny.

1. Dylemat metodologiczny identyfikacji wyznaczników, wskaźników i mierników bezpieczeństwa ekonomicznego

Z punktu widzenia podjętych rozważań określonych tytułem artykułu, ich nicią przewodnią będzie dylemat metodologiczny. Jego podłożem w kontekście doboru instrumentów opisu bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych – ujawniającego się zarówno w sferze nauki jak i praktyki – jest częste nadużywanie pojęcia bezpieczeństwa ekonomicznego. Podejście takie uznać należy jako przejaw pewnej mody prowadzącej w konsekwencji do dewaluacji tego pojęcia. Jest ono przy tym niekiedy traktowane jako klucz do rozwiązania wszystkiego, jawiąc się w konsekwencji jako fikcja – zarówno naukowo-badawcza, jak i publicystyczna. Wywołuje często cały szereg pytań konkretyzujących tę kwestię, takich jak: dlaczego im więcej mówi się o bezpieczeństwie socjalnym, tym bardziej poszerza się pole biedy i ubóstwa społeczeństwa?; dlaczego im bardziej akceptuje się kwestie bezpieczeństwa żywnościowego, tym więcej jest ludzi głodnych i niedożywionych?; dlaczego kładąc nacisk na bezpieczeństwo społeczne, mamy do czynienia z utrzymywaniem armii bezrobotnych, która

³ *Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki badania spójności społecznej*, Studia i Analizy Statystyczne, GUS, US w Łodzi, Warszawa 2017, s. 3-4.

⁴ Por. *Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016*, GUS, Warszawa 2016, s. 294-295.

⁵ Por. Z. Stachowiak, *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012, s. 49-66.

w każdej chwili może wygenerować bombę społeczną? Podobnych pytań można byłoby sformułować wiele.

Dylemat metodologiczny przejawia się także w identyfikacji instrumentarium analiz i opisu charakteru bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego. Zawodzą bowiem te, które w niedostateczny sposób uwzględniają nie tylko kwestie wzrostu gospodarczego, sprawiedliwości społecznej, ochrony wartości kulturowych, jakości rządzenia i zarządzania gospodarką oraz spraw publicznych oraz dbałości o środowisko naturalne, i ich wpływu na: materialny standard życia (dochody, konsumpcja, bogactwo) zdrowie, wykształcenie, aktywność i praca, system polityczny, związki i stosunki społeczne, środowisko naturalne z uwzględnieniem obecnych i przyszłych warunków; oraz brak poczucia bezpieczeństwa zarówno w sferze ekonomicznej, jak i fizycznej⁶.

Samo opisowe określenie istoty i zakresu bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego nie wyczerpuje całości warstwy metodologicznej tego problemu. Mając na uwadze ten fakt, dokonanie oceny bezpieczeństwa ekonomicznego tego podmiotu, wymaga w pierwszej kolejności zidentyfikowania i określenia istoty wyznaczników, wskaźników i mierników tego procesu, które pozwoliłyby dokonać identyfikacji, analizy i oceny kondycji gospodarczej tego podmiotu postrzeganego przez pryzmat jego słabych, jak i mocnych stron. W dłuższej zaś perspektywie sprządać się do monitorowania konsekwencji procesów społecznych, gospodarczych i socjalno-bytowych w gospodarstwie domowym. Oznacza to, iż uwaga dociekań powinna być przy tym skoncentrowana także na poszukiwaniu kryteriów ich weryfikacji, probierzy i zasad stosowania. Dorobek w tym zakresie na gruncie nauk ekonomicznych wniosła metrologia, zwłaszcza w zakresie: określenia wielkości mierzalnych, analizy wymiarowej; sposobów mierzenia; narzędzi i technik pomiaru; wyboru skali pomiarowych oraz analizy błędów pomiarowych⁷.

Rozumiejąc pod pojęciem wyznacznika⁸ bezpieczeństwa ekonomicznego określoną cechę zależności funkcjonowania konkretnej części obszaru gospodarki narodowej, będącą pochodną efektów lub zależności funkcjonowania poszczególnych jego zasobów i efektów ich zastosowania oraz zależności tak w wymiarze wewnętrznym, jak i zewnętrznym, koniecznością staje się w ślad za tym wypracowanie formuły wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego. Wymaga to wsparcia metodologicznego poprzez: określenie obszarów ich funkcjonowania oraz sformułowanie katalogu ich zbiorów; następnie ich identyfikację oraz wskazanie tych, które są istotne z punktu widzenia osób tworzących gospodarstwo domowe. Takie podejście pozwala oczekiwać z jednej strony tworzenia podstaw do empirycznej identyfikacji stanu bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa

⁶ Por. E. Mączyńska, *Dylematy kształtowania społeczno-gospodarczego ładu przyszłości*, [w:] „Forum Myśli strategicznej. Doświadczenia i perspektywy”. Biuletyn PTE 2010 nr 6, s. 28.

⁷ Por. *Elementy metrologii ekonomicznej. Algebraiczne modelowanie pomiaru*, A. Samoluk (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.

⁸ Pojęcie to najczęściej używane jest w matematyce jako liczba (wyrażenie) przyporządkowana w określony sposób danej macierzy kwadratowej stopnia n lub jako wyznacznik funkcyjny (Por. *Wielka Encyklopedia OXFORD*, tom 20, OXFORD Educational Books, Warszawa 2010, s. 124).

domowego i jego oceny, z drugiej strony zaś upatrywać w wyznacznikach tego bezpieczeństwa ekonomicznego sygnalizatorów zagrożeń i niepewności rozwojowych dla członków tego podmiotu gospodarczego.

Bezpieczeństwo ekonomiczne gospodarstwa domowego wymusza zauważenie tego, iż dotyczy ono procesów rozwojowych zachodzących w skali makro ukierunkowanych na dostrzeżenie wszelkich pozytywnych i negatywnych zmian ilościowych i jakościowych w skali mikro. Dotyczą one tak kształtowania i utrzymania bezpieczeństwa ekonomicznego tego podmiotu gospodarczego w odniesieniu do czynników jego tworzenia i umocnienia (czynniki rozwoju), jak i czynników ograniczających czy też opóźniających, a nawet wręcz osłabiających ukształtowany już jego stan (tzw. bariery rozwojowe). Podejście takie wynika z faktu, iż bezpieczeństwo ekonomiczne jest wypadkową czynników rozwoju i barier go ograniczających, tkwiących we wszystkich czynnikach jego kształtowania, tj. zarówno w ludzkich, materialnych (socjalno-bytowych), finansowych, edukacyjnych, kulturowych jak również organizacyjno-funkcjonalnych.

Przyjmując za punkt wyjścia identyfikacji instrumentów oceny bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego, trzy obszary jego kształtowania, to jest: obszar możliwości (faktycznych i potencjalnych) podaźowych, tj. zaspokojenia potrzeb ludzi tworzących gospodarstwo domowe; obszar potrzeb członków gospodarstwa domowego; oraz socjalno-bytowy obszar infrastrukturalny, uzasadnionym jest przyjęcie każdego z nich jako obszarów funkcjonowania wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego, a w ślad za tym podjęcia się konstrukcji odpowiadających im zbiorów wskaźników i mierników.

Interesującym podejściem możliwym do wykorzystania przy ocenach bezpieczeństwa ekonomicznego, a wychodzącym z założenia, iż wyznaczniki, wskaźniki i mierniki mają dostarczać informacji o bieżącej sytuacji by sprostać wymaganiom podejmowania właściwych decyzji, jest ich poprawne dobranie. Powinny one także umożliwiać formułowanie prognoz. Oznacza to, że przy ich doborze powinny być uwzględnione kryteria odpowiadające ocenie podstawowych potrzeb członków gospodarstw domowych w ujęciu minionym, bieżącym i przyszłym (wyprzedzającym).

2. Identyfikacja i charakterystyka podstawowych wyznaczników oceny bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego

Traktując, w uproszczeniu, bezpieczeństwo ekonomiczne jako bilans potrzeb i możliwości ich zaspokojenia, możliwym staje się przywołanie takiego podejścia także do poziomu gospodarstwa domowego. Umożliwia on wskazanie trzech zbiorów ocen bezpieczeństwa ekonomicznego tego podmiotu. Pierwszy z nich reprezentowałby stronę popytu, drugi stronę podaży, a trzeci stronę zabezpieczenia (stanu, procesu) – to znaczy infrastrukturalną, tak po stronie podaży, jak i po stronie popytu. Podkreślić przy tym trzeba, iż strona popytowa odzwierciedla poziom potrzeb materialnych gospodarstw domowych. Strona zaś podaźowa to zbiór podstawowych czynników podaży dóbr i usług, powiązanych z potencjałem gospodarki narodowej oraz czynnikami instytucjonalnymi, znajdującymi wyraz w konstrukcjach polityki

społeczno-ekonomicznej i jej realizacji w odniesieniu do gospodarstw domowych. Natomiast strona obszaru infrastrukturalnego reprezentuje podstawy infrastrukturalne gospodarowania dostępnymi zasobami. Przyjęcie takiej konwencji rozważań upoważniania do wyodrębnienia jeszcze czwartego obszaru bezpieczeństwa ekonomicznego, tj. obszaru bilansowego. Oznacza to jednocześnie, że wyznaczniki bezpieczeństwa ekonomicznego muszą być rozpatrywane w układzie zarówno podaży jak i popytu oddzielnie, jak również podaży i popytu razem, czyli w układzie bilansowym oraz w układzie infrastrukturalnym.

Konstrukcja formuły wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego w oparciu o te założenia, a także potrzeby dalszych analiz podjętego problemu badawczego wymagają wskazania narzędzi i prezentacji ich poziomów. Rolę tę pełnić będą wskaźniki i mierniki.

Przy czym pod pojęciem *wskaźniki* rozumieć należy wielkości względne, odniesione do jakiejś podstawy, a więc liczby wyrażającej stosunek procentowy lub ilościowy określonych wielkości. Niekiedy są one traktowane jako odmiana mierników⁹, odzwierciedlają one określone cechy przedmiotu lub zjawiska połączone z pewną inną jego cechą takim stałym związkiem, którego wystąpienie pozwala stwierdzić obecność lub przewidzieć zaistnienie tej innej cechy¹⁰. Obliczanie wskaźników opiera się na wybraniu pewnego punktu wyjścia dla danego zjawiska, a następnie określeniu w stosunku do tej podstawy badanej wielkości w procentach. Rozróżnia się wskaźniki struktury, dynamiki, zadaniowe tj. planowe i programowe (które mogą występować jako ilościowe i jakościowe, techniczne, techniczno-ekonomiczne), zbiorowe i indywidualne oraz inne.

Natomiast pod pojęciem *mierniki*¹¹ – które mogą być ilościowymi lub czasowymi (naturalnymi lub umownymi) wartościami – rozumieć należy odpowiednio dobrane liczby bezwzględne pozwalające na przeprowadzenie analiz, dokonanie porównań oraz formułowanie ocen. Mając taką postać służyć mogą do pomiaru liczebności rzeczy, zjawisk lub zdarzeń w ujęciu statycznym jak i dynamicznym. Są one więc w istocie pewnymi, odpowiednio dobranymi informacjami liczbowymi odzwierciedlającymi określone stany i zdarzenia w gospodarstwie domowym.

Mierniki bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego charakteryzując się taką istotą stosowane mogą być w postaci:

- mierników syntetycznych, które w ujęciu agregacyjnym umożliwiają przybliżenie ogólnego wymiaru wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego;
- mierników analitycznych określających ilościowo rozmiary poszczególnych czynników stanowiących o bezpieczeństwie ekonomicznym gospodarstwa domowego.

Obie te postacie, chociaż w różnym zakresie, bez względu na stosowaną metodę badań, a więc czy to jest metoda bilansowa, statystyczna, normatywna, czy też inna

⁹ Por. *Encyklopedia PWN*, t. IV, PWN, Warszawa 1976, s. 273.

¹⁰ Por. *Encyklopedia Gazety Wyborczej*, tom 20, Warszawa, s. 334.

¹¹ Por. *Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza*, PWRiL, Warszawa 1984, s. 423-426.

– mogą znaleźć zastosowanie przy konstrukcji i opisie wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego.

Wskazane narzędzia analizy, tj. zarówno wskaźniki, jak i mierniki, reprezentują wielkości (bezwzględne lub względne) opisujące pewien poziom cech zjawisk dotyczących gospodarstwa domowego, które w połączeniu z inną cechą lub innym związkiem czy też zależnością pozwalają stwierdzić obecność lub przewidzieć zaistnienie innych cech opisu lub zależności w analizowanym obszarze.

Problem wskaźników i mierników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego to nie tylko sprawa formuły ich zbiorów, ale również sprawa ich jakości, tzn. doskonałości. Tę zaś oceniać trzeba dostrzegając wieloaspektowość i złożoność tej problematyki. Przejawia się ona: wielością kryteriów wyróżnienia wyznaczników, wskaźników i mierników; wielością ich rodzajów; oraz charakterem związków i zależności pomiędzy wyznacznikami i wskaźnikami a charakterem uwarunkowań kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego.

Każde z wyróżnionych kryteriów określenia wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego odwołuje się do tych samych ich rodzajów. Uwzględniając specyfikę każdego z wyznaczników można wyróżnić dwa zasadnicze ich rodzaje: ogólne i progowe. Skala i zakres odwoływania się i wykorzystania każdego z tych wyznaczników jest jednak różna w zależności od obszarów ich funkcjonowania.

Wyznaczniki ogólne to te, które kryją w sobie istotę podstawowych procesów rzeczywistości społecznej i gospodarczej, która dotyczy gospodarstwa domowego. Ich charakterystyka (wielkość, struktura, sposób wykorzystania itd.) opisuje najważniejsze procesy podejmowane przez ludzi tak w sferze konsumpcji, jak i wytwórczości (produkcji i usług) oraz infrastruktury w jakich dokonuje się ich realizacja. Ze względu na obszar rzeczywistości, której dotyczą, można podzielić je na cząstkowe i szczegółowe. Funkcjonują one zarówno w obszarze popytowym, jak i popytowym oraz infrastrukturalnym.

Natomiast wyznaczniki progowe to konkretyzacja wyznaczników ogólnych poprzez wskazanie w nich tzw. *progów krytycznych*, których przekroczenie uniemożliwi członkom gospodarstw domowych decydowanie o własnym rozwoju i decydowanie o swoich zachowaniach konsumpcyjnych. Konkretyzując, próg bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego oznacza taki jego stan, którego przekroczenie nie daje szans na autonomiczne rozwiązanie i pokonanie barier, a przede wszystkim nie pozwala zapewnić osiągniętego już poziomu konsumpcji dóbr i usług. Wskazują one jednocześnie na stopnie uzależnienia gospodarstwa domowego. Swoje odniesienie mają we wszystkich obszarach funkcjonalnych bezpieczeństwa ekonomicznego. Największy ich zakres ujawnia obszar bilansowania.

Wyznaczniki progowe wyodrębnić można na dwóch zasadniczych płaszczyznach: podmiotowej – koncentrującej uwagę przede wszystkim na współzależnościach rozwojowych; oraz przedmiotowej – koncentrującej uwagę przede wszystkim na uzależnieniach rozwojowych.

Pierwszą grupę stanowią wyznaczniki podmiotowe określające uczestnictwo członków gospodarstwa domowego w kształtowaniu bezpieczeństwa ekonomicznego przede wszystkim w obszarze: finansów (budżetu i źródeł jego tworzenia), konsumpcji (sposobów pozyskania dóbr i usług – drogą handlu, dystrybucji, czy też ze źródeł własnych) i uczestnictwa w wytwórczości. W każdym z tych obszarów konkretyzowane są one całym szeregiem wskaźników, których rolą jest przede wszystkim sygnalizacja zagrożeń.

Z kolei przedmiotowe, progowe wyznaczniki bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstw domowych umożliwiają z jednej strony określenie pewnego stanu jego bezpieczeństwa ekonomicznego, z drugiej zaś – wskazanie obszarów i skali zagrożeń. Stanowi je zbiór wyznaczników zależności ekonomicznych, pierwotnych które wiążą się z określonym poziomem konsumpcji dóbr i usług przez osoby tworzące gospodarstwo domowe w konkretnych sferach ich funkcjonowania. Podejście takie powinno zapewnić komplementarność ocen stanu bezpieczeństwa ekonomicznego i zagrożeń dla niego.

Charakterystyczną cechą wskazanych wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego jest to, że dają one obraz związków i zależności wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego w tym podmiocie w jego skrajnych wymiarach, od krytycznego stanu bezpieczeństwa ekonomicznego, aż po stan optymalny. Rzeczywisty zaś stan będzie opisywany wyznacznikami charakteryzującymi się różnym stopniem pozytywnych lub negatywnych cech. Wyznaczniki te jednocześnie winny: sprzyjać poszukiwaniu optymalnych rozwiązań między sprzecznymi często tendencjami.

Wskazane obszary funkcjonowania wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego oraz przyjęta dla potrzeb dalszych rozważań formuła katalogu zbioru tych mierników oraz wyznaczników ich opisu wobec braku całościowego rozpracowania tej problematyki przez naukę, jak i w praktyce, skłania do rozważań nad ich identyfikacją. Przedsięwzięcie to, aby mogło spełnić oczekiwania stojące przed nim musi uwzględniać: po pierwsze – wiązanie istoty i funkcjonowania wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych z procesami rozwojowymi zarówno w skali mikro, jak i w skali makro, tj. całego państwa, społeczeństwa i całej gospodarki narodowej; po drugie – fakt, iż rzeczywisty stan gospodarstw domowych jest wynikiem funkcjonowania zarówno konstruktywnych, jak i destruktywnych składników ich potencjału rozwojowego; po trzecie – dostrzeganie w sytuacjach, z którymi mamy do czynienia w rzeczywistości, jednoznacznego występowania czynników sprzyjających tworzeniu się zagrożeń i czynników pozwalających na przeciwstawienie się tym zagrożeniom; oraz po czwarte – łączenia wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego z przyszłymi zagrożeniami, a w ślad za tym traktowania ich jako sygnalizatorów zagrożeń i niepewności rozwojowych.

Ponieważ wszystkie te propozycje mają charakter postulatyczny, jako takie wymagają praktycznej weryfikacji. Oznacza to potrzebę przyjęcia takiego toku rozważań, który dążył będzie do odzwierciedlenia poprzez przyjętą formułę mierników

i wyznaczników istoty bezpieczeństwa ekonomicznego we wszystkich ogniwach jego tworzenia i umacniania w tym podmiocie jakim jest gospodarstwo domowe.

Odwołując się do kwestii formuły wyznaczników ekonomicznego bezpieczeństwa gospodarstwa domowego zauważyć trzeba, iż opiera się ona na ich zbiorze, który zbudowany jest z równoważnych podzbiorów odzwierciedlających istotę tego problemu. Wiele spośród nich wzajemnie nakłada się, a przez to umożliwia interpretację bezpieczeństwa ekonomicznego tego podmiotu gospodarczego z różnych punktów widzenia. Uznając ze względów metodologicznych podejście analityczne najbardziej poprawnym kierunkiem prezentacji wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego, będzie ich identyfikacja w zasadniczych obszarach ich funkcjonowania, tak w wymiarze ogólnym i progowym.

3. Próba identyfikacji współczesnych wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego

Największy postęp, nad konstrukcją wskaźników i mierników bezpieczeństwa ekonomicznego ma miejsce w odniesieniu do wymiaru gospodarek narodowych. Jako takie pozwalają one określić, czy dana gospodarka narodowa jest niestabilna, recesyjna, słaba, ustabilizowana, rozwijająca się, rozwinięta, dominująca czy też konkurencyjna. Należy o tym pamiętać podejmując się próby identyfikacji wyznaczników bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego. Powinny one pozwalać na porównania w zbiorze gospodarstw domowych oraz pozwolić na szerszą interpretację przyczynowo-skutkową¹².

W odniesieniu do gospodarstw domowych przy badaniu poziomu ich bezpieczeństwa ekonomicznego możliwym staje się w części wykorzystanie takich wskaźników jak Ekonomiczny Indeks Bezpieczeństwa (Economic Security Index – ESI), który charakteryzuje znormalizowane wartości siedmiu głównych społeczno-ekonomicznych wskaźników. Jest on wykorzystywany przez Światową Organizację Pracy (International Labour Organization – ILO)¹³.

W pewnej części możliwym staje się również wykorzystanie mierników międzynarodowej konkurencyjności gospodarki narodowej w tej części w jakiej dotyczą one gospodarstw domowych. Zaliczyć do nich należy wskaźniki: World Competitiveness Yearbook (Międzynarodowy Instytut Rozwoju Zarządzania z Lozanny); Global Competitiveness Index (Światowe Forum Ekonomiczne); Index of Economic Freedom – Indeks Wolności Gospodarczej (Heritage Foundation; „The Wall Street Journal”) oraz Doing Business Report (Bank Światowy oraz Międzynarodowa Korporacja Finansowa).

Przydatnym wskaźnikiem przy analizach bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych okazać się może BEST Index. Określa on poziom biedy i ubóstwa oraz określa środki finansowe niezbędne do zaspokojenia podstawowych

¹² Por. K. Raczkowski, *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, K. Raczkowski (red.), Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 103.

¹³ *Ibidem*, s. 108.

potrzeb w zależności od czynników środowiskowych, kulturowych oraz stopnia rozwoju gospodarczego. Indeks obejmuje zestawienie miesięcznych wydatków, takich jak: mieszkaniowe, użyteczności publicznej, na transport, jedzenie, opiekę zdrowotną, podstawowe przedmioty użytku domowego i osobistego, odprowadzane podatki, odkładanie oszczędności na czarną godzinę i odpowiednie oszczędności emerytalne. Wskaźnik ten różni się znacząco od rządowych wskaźników granicy ubóstwa¹⁴.

Obok wskazanych wyznaczników, wskaźników i mierników wyrazem często przywoływanych są te, które są zawarte w ustawach polityki ostrożnościowej Unii Europejskiej, określonych paktem fiskalnym, który poprzedzony został sześcioma aktami prawnymi (tzw. „Sześciopak”), które odnosiły się m.in. do zasad tworzenia budżetów krajowych, tempa wzrostu wydatków i wymaganego tempa redukcji długu publicznego. Uwzględniają one informacje sporządzone na podstawie metodologii EUROSTAT-u oraz GUS. Spośród przywołanych w tych dokumentach instrumentów za podstawowe uznać należy w wymiarze ogólnym i szczegółowym takie wyznaczniki jak: wielkość PKB (ogółem i per capita) oraz tempo jego przyrostu; zmiany zharmonizowanej (wyrównanej sezonowo) stopy bezrobocia a także zharmonizowany wskaźnik cen konsumpcyjnych (stopa inflacji).

Spośród wskazanych źródeł wyznaczników, wskaźników i mierników na uwagę zasługują te, które zostały zaproponowane i wykorzystane w ramach badania ankietowego „Badanie spójności społecznej” przeprowadzonego przez GUS¹⁵. Są one wyrazem integracji danych dotyczących najważniejszych aspektów szeroko rozumianej jakości życia pozwalającej na uzyskanie kompleksowej oceny dobrobytu społecznego, a w ostatecznym rachunku dokonanie oceny bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstwa domowego. Umożliwiają przy tym prowadzenie pogłębionych analiz współzależnościowych pozwalających na ujawnienie pozytywnych, jak i negatywnych symptomów zmian dokonujących się w gospodarstwie domowym.

W zaproponowanym przez autorów omawianego badania zbiorze daje się wyróżnić siedem grup wyznaczników skonkretyzowanych konkretnymi miernikami i wskaźnikami. Pierwszą grupę stanowią te, które opisują zjawisko ubóstwa (dochodowego, warunków życia, braku równowagi, wielowymiarowe). Druga odnosi się do percepcji wykluczenia społecznego (różnice dochodowe, zasięg ubóstwa, obecność osób biednych i bogatych wśród znajomych, grupy najbardziej potrzebujące, wykluczenie społeczne, dyskryminacja: osób niepełnosprawnych, z powodu wieku, z powodu płci, z powodu homoseksualizmu, biseksualizmu lub transseksualizmu, ze względu na wyznanie i światopogląd, z powodu miejsca zamieszkania, ze względu na niski status społeczny i sytuację materialną, ze względu na pochodzenie narodowościowe lub etniczne). Trzecia dotyczy wybranych aspektów stylu życia (ilość czasu wolnego do dyspozycji, formy spędzania czasu wolnego: aktywność fizyczna, spotkania towarzyskie, korzystanie z dóbr kultury i czytelnictwa, wyjazdy

¹⁴ *Ibidem*, s. 110-112.

¹⁵ Por. *Jakość życia...*, s. 3-4.

w celach prywatnych, stosowanie używek, styl życia względem: wieku, płci, wykształcenia, sytuacji dochodowej, miejsca zamieszkania i aktywności ekonomicznej). Czwarta opisuje wartości i postawy wobec wybranych zachowań w przestrzeni społecznej (znaczenie wartości, waga wartości, hierarchia wartości, stopień społecznego przyzwolenia wobec: pracy, życia społeczno-instytucjonalnego, życia codziennego; akceptacja zachowań). Piąta odnosi się do zaangażowania religijnego (przynależności religijnej, zaangażowania religijnego), szósta – sieciowego kapitału społecznego i zaufania (sieć formalna – stowarzyszeniowy; sieć nieformalna: towarzysko-sąsiedzki, rodzinny; zaufanie: do instytucji życia publicznego, w sferze prywatnej, ogólnego zaufania do ludzi), a siódma – subiektywnego dobrobytu i jego determinantów (zadowolenia z życia ogólnie rzecz biorąc, z różnych aspektów życia; odniesionego poczucia sensu życia; samopoczucia: dobrego i złego; kumulacja aspektów dobrobytu społecznego). Wszystkie łączy szeroko postrzegana wielowymiarowość charakteryzująca się dostrzeganiem i łączeniem aspektów społecznych, bytowych i ekonomicznych w sposób obiektywny, jak i subiektywny.

Pewnej konkretyzacji oceny bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych można również dokonać na podstawie sytuacji gospodarstw domowych. Pomocnym w tym względzie mogą być wskaźniki opisujące strukturę i dynamikę zmian budżetów gospodarstw domowych przez pryzmat: poziomu i struktury realizowanych wydatków, źródeł pozyskiwania towarów i usług; poziomu spożycia podstawowych artykułów żywnościowych w ujęciu ilościowym oraz w przeliczeniu na wartości energetyczne i składniki odżywcze; cen płaconych przez gospodarstwa domowe za wybrane towary i usługi; poziomu i źródeł osiągania dochodów; wyposażeniu gospodarstw domowych w dobra trwałe użytkowania; warunków mieszkaniowych; subiektywnej ocenie sytuacji materialnej gospodarstw domowych oraz struktury demograficzno-społecznej gospodarstw domowych (liczbie ich członków, wykształceniu, sprawności i niesprawności, aktywności zawodowej).

Wskaźniki te powinny umożliwić dokonanie analizy i oceny warunków życia osób tworzących gospodarstwo domowe i determinant ich kształtowania. Jako takie mogą one być wykorzystane przede wszystkim do: analizy poziomu, struktury i dynamiki zróżnicowania warunków życia podstawowych grup społeczno-ekonomicznych; tworzenia wag służących do obliczania wskaźników cen towarów i usług konsumpcyjnych, a w konsekwencji pośrednio do rewaloryzacji rent i emerytur oraz innych świadczeń społecznych; badania spożycia naturalnego; badania ubóstwa; badania poziomu oraz zachodzących zmian w dochodach nominalnych i realnych poszczególnych grup gospodarstw domowych; szczegółowych badań rynku konsumpcyjnego, opracowań prognostycznych oraz innych analiz socjologicznych i ekonomicznych¹⁶.

Formuła ocen bezpieczeństwa ekonomicznego na poziomie gospodarstwa domowego musi uwzględniać wszystkie ze wskazanych płaszczyzn analiz i ocen warunków życia osób tworzących gospodarstwo domowe i determinant ich kształtowania.

¹⁶ Por.: *Budżety gospodarstw domowych w 2015 r.*, Informacje i opracowania statystyczne, GUS, Warszawa 2016, s. 14.

Pożądanym w tej sytuacji jest dalsze podejmowanie prób skonstruowania takiego (czy też takich) wskaźnika (wskaźników) bezpieczeństwa ekonomicznego, który będzie odzwierciedlał zarówno obiektywne, jak i subiektywne odczucia osób tworzących gospodarstwo domowe, sygnalizując im zarówno zagrożenia dla niego, jak i osiągnięcie satysfakcjonującego poziomu dobrobytu.

Podsumowanie

Problematyka ocen bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych wiąże się z diagnozą i oceną ich stanu zarówno w wymiarze realnym, jak i funkcjonalnym. Celowym i pożądanym jest jego postrzeganie w formule ogólnej jak i cząstkowej skupiającego się na wybranych sferach funkcjonowania gospodarstwa domowego. Pomocnym w tym względzie musi być przywołanie wskaźników opisujących w bardzo zwartej formie określony stan bezpieczeństwa ekonomicznego w oparciu o zbiór kilku miar kompleksowych, zintegrowanych i syntetycznych, pozwalających na ocenę takich cech jak: wrażliwość, podatność, zależność, czy też uzależnienie.

Spśród przywoływanych współcześnie wskaźników, wskaźników i mierników oceny bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych na plan pierwszy wysuwają się te, które mają charakter ostrożnościowy. Pozwalają one w ślad za przeprowadzonymi analizami i jego ocenami postrzeganie ich przez pryzmat: słabych, jak i mocnych stron gospodarstw domowych oraz monitorowania sytuacji społecznej i socjalno-bytowej. Ich katalog nie może stanowić zamkniętego zbioru. Zasadnym jest dalsze poszukiwanie nowych, bardziej wiarygodnych wskaźników, mierników i wskaźników bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych, które pozwoliłyby na pełniejszą ocenę kondycji ludzi będących ich członkami.

Do grupy tych wskaźników, wskaźników i mierników oceny bezpieczeństwa ekonomicznego gospodarstw domowych, które w znacznej mierze mogą i powinny być wykorzystane w praktyce są te, które zostały zaproponowane przez Główny Urząd Statystyczny. Wydają się one spełniać oczekiwania szerokiej opinii społecznej, twórców programów społecznych oraz decydentów politycznych.

Bibliografia

- Budżety gospodarstw domowych w 2015 r. Informacje i opracowania statystyczne*, GUS, Warszawa 2016.
- Elementy metrologii ekonomicznej. Algebraiczne modelowanie pomiaru*, A. Samoluk (red.), Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław 2000.
- Encyklopedia ekonomiczno-rolnicza*, PWRiL, Warszawa 1984.
- Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki badania spójności społecznej*, Studia i Analizy Statystyczne, GUS, US w Łodzi, Warszawa 2017.
- Mączyńska E., *Dylematy kształtowania społeczno-gospodarczego ładu przyszłości*, [w:] „Forum Myśli strategicznej. Doświadczenia i perspektywy”. Biuletyn PTE 2010 nr 6.
- Raczkowski K., *Percepcja bezpieczeństwa ekonomicznego i wyzwania dla zarządzania nim w XXI wieku*, [w:] *Bezpieczeństwo ekonomiczne. Wyzwania dla zarządzania państwem*, K. Raczkowski (red.), Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.
- Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej 2016*, GUS, Warszawa 2016.

Stachowiak Z., Stachowiak B., *Wyznaczniki, mierniki i wskaźniki ocen bezpieczeństwa ekonomicznego państwa*, [w:] *Rola statystyki w badaniach naukowych i praktyce gospodarczej*, A. Piotrowska-Piątek (red.), Wydawnictwo WSEPiNM w Kielcach, Kielce 2014.
Stachowiak Z., *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012.
Wielka Encyklopedia OXFORD, tom 20, OXFORD Educational Books, Warszawa 2010.

Abstract

Methodological dilemmas of the selection of determinants, indicators and measures of household economic security levels

The article presents considerations aimed at identifying and characterizing instruments for assessing the economic security of households. These issues, depending on many factors, reveal numerous set of dilemmas that need to be solved. Among them are methodological dilemmas concerning the recognition of the essence of household and economic security concepts as well as the determinants, indicators and measures of their description, identification and characterization, as well as the choice in relation to households. The article is a kind of methodological study of involved issues.

Keywords: economic security, determinants, indicators and measures of economic security